

INTERNATIONALE BESTSELLER

ANNE JACOBS DE DORPSWINKEL

XANDE

ROMAN

1

Eind oktober 1923

Het is een paar minuten over zeven. Frieda schuift het gordijn opzij en kijkt de ochtendduisternis in. In de pastorie brandt licht achter het raam van dominee Seybolds studeerkamer. Rechts daarvan, op de Grossmannhoeve, zijn ze nog in de stal bezig, terwijl op de andere boerderijen het vee rond deze tijd allang is gemolken en gevoerd. De lichten zijn vervormd, dus er hangt ochtendmist boven het dorp. Frieda trekt haar nachtjapon strakker om haar lichaam. Ze zou willen dat ze ergens anders was, ergens ver weg. In Eschnapur in India, waar prinsessen met gouden sieraden op olifanten rijden. Dat heeft ze in de bioscoop gezien. Of op zijn minst in Frankfurt, waar het echte leven zich afspeelt.

Dingelbach is vreselijk saai.

‘Ben je er nou nog niet uit?’ moppert haar oudere zus Herta achter haar. ‘Zo kom je weer te laat op school!’

Ze heeft het niet tegen Frieda maar tegen de dertienjarige Ida, wier rossige hardos begraven ligt tussen het kussen en het dekbed. Ida is de jongste van het gezin. Ze is recalcitrant en betweterig, en doet alleen wat ze zelf wil. Ze laat zich niet de wet voorschrijven door de brave Herta.

Herta probeert het dekbed van haar af te trekken en Ida klampt zich eraan vast. Ze gilt omdat Herta de winnaar is van deze krachtmeting.

‘Kom op, opstaan! Was jezelf fatsoenlijk. Frieda maakt je vlechten.’

Herta trekt de kamerpot onder het bed vandaan en gaat ermee de trap af om hem in het huisje te legen. Ida zit nog steeds op haar bed, met haar lange nachtjapon over haar opgetrokken knieën. Haar dikke vlechten zijn weer eens helemaal pluizig geworden. Frieda schuift het gordijn weer dicht en giet waswater uit de kan in de geëmailleerde kom.

‘Je hebt gisteren weer aan mijn spullen gezeten!’ zegt ze boos tegen Ida.

Ida antwoordt niet. Ze stapt met moeite uit bed, doopt het washandje in het water en wast haar gezicht. Het water is koud, maar ze zijn te lui om naar de keuken te gaan om een kan warm water te halen.

‘Je hebt blaadjes uit mijn schrift gescheurd!’

Er staan drie bedden in de slaapkamer. Ieder meisje heeft een nachtkastje waarin ze de paar spullen die ze bezit bewaart. De kledingkast delen ze en daarnaast staat de wastafel met de grote geëmailleerde kom. Voor andere meubels is het te krap. Het is al lastig om langs de kast naar Ida’s bed te lopen, want overal liggen schoenen, tassen, sokken en allerlei andere spullen op de grond.

‘Ik heb ze alleen geleend,’ geeft Ida schoorvoetend toe. ‘Mama moet me vandaag nieuwe schriften geven en dan krijg jij daar een van.’

Frieda is evengoed boos. Ida is een dief, niets is veilig voor haar.

‘Papieren bootjes op de beek laten varen,’ zegt ze en ze rolt met haar ogen. ‘Het dure schrijfpapier... Voor dat soort onzin!’

De meisjes hebben allebei hun nachthemd uitgetrokken en wassen zich met het ingezepte washandje. Vooral ‘van onderen,’ want dat heeft hun moeder Marthe hun geleerd. Daar moet je schoon zijn, dat is belangrijker dan je gezicht wassen. Als laatste zijn de voeten aan de beurt en daarna giet Frieda het waswater in de emmer.

‘We hebben een regatta gehouden,’ legt Ida met een gewichtige blik uit. ‘Mijn schip heeft gewonnen.’

‘Nou, gefeliciteerd!’ zegt Frieda boos. ‘Door jou kan ik mijn toeneelstuk niet afmaken!’

‘Schrijf het gewoon op wc-papier!’

Frieda tikt op haar voorhoofd om haar zusje voor gek te verklaren. Ze haakt de bustehouder dicht die ze van haar moeder heeft gekregen, trekt een jarretelgordel, hemd en onderbroek aan, en daaroverheen een blouse en een rok. De lange kousen zijn gemaakt van katoen, die jeuken niet. In de winter moet ze wollen kousen aantrekken, dat is een ellende. In de stad dragen vrouwen zijden kousen en fijn ondergoed met kant. Dat heeft ze ooit in een etalage in Frankfurt gezien. Hier in Dingelbach zijn zulke dingen pure zonde.

‘Ik wil er twee schriften voor hebben!’ roept ze.

Ida zegt alleen spottend ‘Pff’ en tikt op haar beurt op haar voorhoofd.

‘Twee schriften. Ongebruikt. Met lijntjes!’ dringt Frieda aan.

Ze trekt haar klompen aan en terwijl ze de kamer uit loopt pakt ze nog haar grijze vest. Dat is ook van haar moeder geweest en is bij de mouwen opgelapt, maar hij is toch nog mooier dan de zelfgebreide vesten. Haar vader heeft hem ooit voor haar moeder in een winkel in Bad Homburg gekocht. Vóór de Wereldoorlog, toen ze nog geld hadden en hun vader nog bij hen was.

De trap is smal en donker, je moet oppassen dat je geen trede mist of wegglijdt op je houten klompen. Vooral als je de kamerpot naar beneden draagt. Beneden in de keuken is het aangenaam warm, want haar moeder heeft het fornuis aangestoken. Het ruikt naar moutkoffie en naar de sneetjes brood die op het fornuis worden geroosterd. In een steelpannetje warmt haar moeder melk op, die minder lekker ruikt. Frieda heeft een hekel aan de geur van warme melk.

‘Heb je haar haar gevlochten?’ vraagt Herta.

‘Nog niet...’

Ida's klompen bonken op de trap. Ze heeft haar schooltas in haar hand, één kous is afgezakt en haar vlechten zien eruit alsof de muizen eraan hebben geknabbeld.

‘Mama moet me kammen,’ eist ze. ‘Als Frieda het doet, doet het pijn.’

‘Ga zitten, Ida,’ zegt haar moeder en ze zet een beker moutkoffie met veel melk voor haar neer. Terwijl Ida de warme drank naar binnen giet en een geroosterde boterham met pruimenmoes eet, haalt haar moeder de slordige vlechten los en kamt ze voorzichtig haar haar. Ida heeft het roodblonde haar van haar vader geërfd. Moeder en Herta zijn donkerblond, maar Frieda's haar is zwart en krullend. Bovendien heeft ze bruine ogen en geen blauwe zoals bijna alle mensen in het dorp. Ze heeft er al vaak spottende opmerkingen over gekregen. Oom Georg vroeg zich zelfs af of er misschien een Italiaan of Spanjaard op doorreis was geweest. Oom Georg is moeders broer en zijn boerderij ligt pal naast de dorpswinkel.

Een half uur later vertrekt Ida met strakke vlechten en opgetrokken kousen naar het schoolgebouw, waar ze net nadat de schoolbel is gegaan aankomt. Herta heeft in de tuin de kippen naar buiten gelaten en de eieren verzameld, en doet nu de afwas terwijl de eieren koken in een pan. Daarvan maakt ze pekeleieren, die de waard van Zum Raben van hen koopt en voor het dubbele aan zijn gasten verkoopt.

Frieda moet haar moeder helpen in de winkel, maar er is op dit moment niet veel te doen. Herta heeft gisteren de etalageruit gezeemd en vegen doen ze pas 's avonds. Frieda is hier graag, want ze is trots op de winkel die haar ouders zo mooi hebben ingericht. Haar vader heeft destijds van het halletje en twee kamers één grote ruimte van bijna twintig vierkante meter gemaakt. De steunbalken van het vakwerkhuis moest hij laten staan, maar hij heeft ze groen geverfd. Aan sommige balken hangen kleurrijke reclameborden en soms ook briefjes waarop staat welke goederen net zijn binnenge-

komen. Tenminste, dat was vroeger zo, maar nu, met de inflatie, koopt haar moeder zelden nieuwe producten in. Tegen de achterste wand staan kasten met lades en daarvoor staat de lange toonbank. Hij heeft een glazen vitrine waarin je Nivea-crème, eau de cologne en twee flessen likeur kunt bewonderen.

Het is nu licht buiten. De mist is opgetrokken, de eerste schuine zonnestralen schijnen zwak over de dorpsstraat en de kale kastanjebomen voor de kerk werpen dunne schaduwen op de grond. Het is nu rustig in het dorp. Het maïs en de haver liggen in de schuren, de tweede hooioogst is binnengehaald, en ook de aardappeloogst is voorbij. Alleen het fruit moet nog geoogst worden. Daarna komt de winter en wordt er geslacht. Niemand in het dorp hoeft honger te lijden, ook nu niet, ook al stijgen de prijzen gigantisch en worden sommige mensen van de ene op de andere dag miljonair zonder dat ze veel kunnen kopen.

Marthe ruimt op en poetst de toonbank, Frieda heeft zich achter een van de groene balken teruggetrokken en zit op de kruk verder te schrijven aan haar toneelstuk. Hiervoor gebruikt ze een bruine zak. Het ziet er niet mooi uit, maar het werkt wel. In de winter is ze met haar oom Georg en nicht Luise in Frankfurt in de bioscoop geweest en heeft ze de film *Der Tiger von Eschnapur* gezien. Sindsdien schrijft ze dialogen en scènes, die ze samen met haar nicht Luise in haar slaapkamer opvoert. Ze heeft al drie schriften vol, maar nu is het papier schaars en de schriften die haar moeder voor de winkel heeft ingekocht mag ze niet gebruiken. Omdat ze zeventien is en niet meer naar de dorpsschool gaat.

Midden in de spannende scène tussen Irene Armundsen en de gevangen vorstin gaat de winkelbel. Anni Christ veegt zorgvuldig haar voeten af voordat ze binnenkomt. Binnen moet ze haar hoofd-
doek schikken, want die is door de herfstwind verschoven.

‘Goedemorgen, Anni,’ zegt Marthe vriendelijk. ‘Wat ben jij vroeg!’

Anni glimlacht en strompelt naar de toonbank. Ze vraagt om een pond suiker. Daarna wijst ze naar de drie grote glazen potten op de

toonbank, waarin nog een aantal kleurrijke zuurtjes zitten. Zoete brokjes in de vorm van frambozen, aardbeien en citroenen. Van de gele citroensnoepjes zijn er nog maar vijf over.

‘Van elke soort één graag.’

‘Voor je kleinzoon zeker?’ zegt Marthe en ze pakt een zakje.

Anni kijkt met een glimlach toe. Ze zal het snoepje stiekem aan de kleine Heinz geven, want Gertrud wil niet dat haar kleinzoon wordt verwend. Op de Schützhoeve regeert Gertrud met harde hand. Zelfs Otto, haar zoon, moet zich vaak naar haar voegen. Zijn vrouw Helga en haar moeder Anni hebben niet veel te vertellen.

‘Zo gaat dat als je arm bent en met een rijke boer trouwt,’ zegt Marthe vaak tegen haar dochters. ‘Dan krijg je dag in, dag uit te horen dat je niets hebt ingebracht en niets waard bent.’

Een wijsheid die aan Frieda voorbijgaat, aangezien ze niet van plan is met een boer te trouwen. Al helemaal niet met een boer uit Dingelbach. Als ze al gaat trouwen, dan moet het iemand uit de stad zijn, een kunstenaar of een architect. Dat wilde haar vader ooit worden, maar hij gaf het op en trok bij haar moeder in Dingelbach in.

De winkelbel gaat weer en de vrouw van dominee Seybold komt binnen. Natuurlijk veegt ze haar voeten niet af. Frieda zal dus zo meteen moeten dweilen, want de dorpsstraat is nat.

Mevrouw Seybold is altijd blij als er iemand ziek of anderszins in nood is, want dan kan ze troostende woorden uitspreken. Ze vraagt aan Marthe of ze het wel redt met de winkel, aangezien het geld niets meer waard is en ze geen nieuwe spullen meer kan kopen.

‘Het gaat wel, mevrouw Seybold,’ zegt Marthe. ‘We hebben de akker en de tuin, en kunnen de eindjes goed aan elkaar knopen.’

‘Aha...’ zegt mevrouw Seybold bijna teleurgesteld en ze knijpt haar lippen samen.

‘Bovendien zou de rentenmark snel moeten komen, dan is het voorbij met de prijsstijgingen,’ voegt Marthe er optimistisch aan toe.

‘O, de rentenmark,’ roept mevrouw Seybold. Ze lacht, alsof Marthe iets volkomen onzinnigs heeft gezegd. ‘Wie denkt nou dat de rentenmark het zal oplossen? Dat zal niets veranderen, mevrouw Haller. We zullen een trieste kerst hebben.’

Frieda vreest dat ze nu weer zal beginnen over de zeven plagen die God over Egypte heeft gezonden, maar ze vraagt om naaigaren en zwarte knopen.

‘Zet het maar op de rekening, mevrouw Haller. Volgende week kom ik betalen.’

‘Het spijt me verschrikkelijk, mevrouw Seybold, maar ik zet niets meer op rekening.’

De vrouw van de dominee weet dit al heel lang, maar ze probeert het telkens weer. Maar Frieda’s moeder blijft onvermurwbaar. Zaken zijn zaken, zonder uitzondering, waar zou het heen gaan als ze daaraan zou beginnen.

Mevrouw Seybold zucht en haalt een in papier gewikkeld stukje hamspek uit haar boodschappentas. ‘Neem dit dan in godsnaam, mevrouw Haller. U kunt het vast gebruiken, met alle monden die u moet voeden, nietwaar?’

Het spek is droog en keihard. Het zal gekookt moeten worden om het zacht te maken. Maar Marthe neemt het stukje toch aan en bedankt haar. Wat moet ze anders? Ze kan de vrouw van de dominee geen garen en knopen weigeren.

Mevrouw Seybold ziet Frieda schrijven en vraagt of ze bezig is met het kerstspel.

‘Ik ben bijna klaar,’ zegt Frieda, hoewel ze nog niet eens is begonnen. Het kerstspel is zo geschreven, ze heeft alles al in haar hoofd. Vroeger speelde ze zelf mee, maar ze vond het saai omdat ze altijd een engel of Maria moest spelen, en dat waren rollen waarbij je niets hoefde te zeggen. Sinds ze het kerstspel zelf schrijft en instudeert, heeft ze al een aantal goede rollen voor de meisjes gecreëerd.

‘Uw kleine Frieda schrijft best mooi,’ zegt mevrouw Seybold neerbuigend tegen Frieda’s moeder. ‘Meester Hohnermann zei

laatst dat ze een begenadigd schrijfster is.' Daarbij kijkt ze Frieda met een scheve glimlach aan.

Die vertrekt geen spier. Ze weet dat iedereen in het dorp erover kletst dat meester Hohnermann een zwak voor haar heeft. Ze mag hem ook graag. Want hij leent boeken aan haar uit en ze kan met hem praten over haar theaterscènes. Maar hij is beslist niet verliefd op haar. Hij heeft veel littekens in zijn gezicht, door de granaatscherven in de oorlog.

Frieda werpt een blik op de geogste velden en weiden aan de overkant van de beek, waar zwermen kraaien in de wind spelen. Daarna brengt ze het armetierige stuk spek naar Herta in de keuken. Haar zus is peren aan het schillen om er moes van te maken.

'Als er niets te doen is in de winkel kun je hier helpen, Frieda,' zegt ze en ze wijst naar de metalen kom met de geogste peren.

'Nee, er komen zo weer klanten.'

Frieda heeft wel iets beters te doen dan peren schillen bij haar zus in de keuken. Maar als ze in de winkel terugkomt, staat haar moeder bij de etalage en wenkt haar naar zich toe.

'Moet je kijken, Frieda,' zegt ze. 'Hij heeft de auto echt aan de praat gekregen.'

Frieda maakt zich lang en kijkt naar de donkere Mercedes-Benz, die langzaam over de oneffen dorpsstraat hobbelt. De kap is dicht, maar door het raampje ziet ze oom Georg, die het stuur met beide handen vast moet houden omdat de auto heftig schudt door de gaten in de weg. Hij heeft de auto in het voorjaar voor een zacht prijsje van mevrouw Küpper gekocht en in ruil daarvoor het park rond de villa van de fabriekseigenaar omgeploegd, zomergerst gezaaid en voederbieten gepoot. De paraplustokkenfabriek Pilsz & Küpper zit in de problemen, dus dan is een akker meer waard dan een mooi park.

'Als dat maar goed gaat!' roept de vrouw van de dominee.

'Georg Altmann wil gewoon meer aanzien!' merkt een van de vrouwen op.

‘Hij gaat met zijn tijd mee,’ zegt een ander.

‘Hoogmoed komt voor de val!’

Frieda kan niet langer in de winkel blijven. Ze moet de dorpsstraat op en zwaait naar haar oom. Wekenlang heeft hij verbeterd aan zijn auto gesleuteld omdat die het niet deed. Maar nu is het hem gelukt en Frieda is enthousiast. Een auto! Zoals de mensen in de stad hebben. Je gaat erin zitten en rijdt gewoon de wijde wereld in. Zonder paard-en-wagen. Zonder spoorlijn. Naar Frankfurt. Naar Berlijn. Misschien zelfs naar India.

In het schoolgebouw aan de overkant staat meester Hohnermann met zijn kinderen voor de ramen. Aan zijn gebaren is te zien dat hij iets aan hen uitlegt. Ze leren nu waarschijnlijk hoe een auto werkt. Ida zal het straks tijdens het middageten tot in detail vertellen.

‘O jee,’ zegt Marthe, die nu naast Frieda op straat staat. Ze wijst naar rechts, waar een paardenkar nadert.

‘Otto Schütz komt eraan, met zijn tweespan met de ploeg erop. Hij wil vast nog zijn akker omploegen,’ zegt Marlis Alberti, die ook is komen aanlopen.

‘Dat wordt krap!’

‘Pas op!’

De vrouwen voor de winkel deinzen vlug achteruit. Marlis scheldt luid op Otto Schütz, die zijn paarden niet in toom houdt, maar koppig midden op de weg blijft rijden. Pal voor de winkel, waar de dorpsstraat bijzonder smal is, botsen de paardenkar en de auto op elkaar. Otto schreeuwt kwaad en Georg wijkt uit in de richting van de dorpswinkel. Er klinkt een klap en een plat stuk metaal vliegt door de lucht en belandt in de parochietuin. De kar van Otto heeft de auto geschampt. De wielnaven hebben daarbij een spatbord geraakt dat daardoor is afgebroken.

Otto stopt zijn kar bij het kerkplein. Hij bindt de teugels vast en stapt af. De auto is ook gestopt, de motor draait nog even maar pruttelt dan en slaat af. Georg Altmann opent het portier en stapt ook uit. Er hangt onweer in de lucht.

De toeschouwers wachten in stilte af wat er gaat gebeuren. Oom Georg inspecteert de rest van het achterspatbord, dat verbogen is maar er nog wel op zit. Otto controleert de houten wielen van zijn kar. De naven zitten nog vast en hebben alleen een paar krassen opgelopen. Hij strijkt met zijn hand over de krassen, kijkt naar de ploeg die op de wagen staat en niet beschadigd is. Hij wil weer op zijn kar klimmen, maar dan staat Georg al naast hem.

‘Dit ga je betalen, Otto!’

Otto tikt op zijn voorhoofd en draait zich om.

Maar Georg neemt er geen genoegen mee. ‘Je hebt twee spatborden geruïneerd. Dit moet in de garage gerepareerd worden. Daarvoor moet ik naar Frankfurt!’

‘Dan had je maar aan de kant moeten gaan,’ bromt Otto.

‘Ik ging verdomme aan de kant. Dat heeft iedereen gezien. Maar jij leidde je paarden alsof de dorpsstraat alleen van jou is!’

‘Ik leidde mijn paarden zoals ik altijd doe, Georg. Tot nu toe kon iedereen me altijd passeren. Alleen jij niet, met je patserige auto-mobiel...’

Oom Georg wordt steeds kwader. Hij zet zijn handen in zijn zij en gaat pal voor Otto staan. Die laat niet met zich sollen en neemt ook een vechthouding aan.

‘Je betaalt een nieuw spatbord!’

‘Ik betaal helemaal niets voor jou!’

Nu beginnen de vrouwen zich ermee te bemoeien. Helga is vanaf de Schützhoeve aan komen rennen en grijpt haar man bij de arm. ‘Maak je niet zo druk, Otto,’ smeekt ze. ‘Kwaad worden leidt tot niets goeds.’ Marthe is snel naar oom Georg gelopen en Herta is ook bij haar. ‘Maak jezelf niet belachelijk, Georg!’

Otto Schütz duwt zijn vrouw ruw opzij en oom Georg schuift zijn zus Marthe met een armbeweging van zich af. Vanuit het tegenoverliggende schoolgebouw steekt meester Hohnermann met grote passen de straat over en hij gaat met uitgestrekte armen tussen de kemphanen in staan.

‘Alstublieft! Meneer de burgemeester! Meneer Altmann! Voor de ogen van de kinderen!’

‘Wegwezen hier, schoolmeester!’ roept Otto.

‘Bemoei je met je eigen zaken!’ bromt oom Georg.

Uiteindelijk moet Otto op zijn kar klimmen omdat zijn paarden onrustig worden. Hij maakt een kwade armbeweging naar achteren en hobbelt dan met zijn kar weg.

‘Loop naar de duivel!’ roept oom Georg hem na. Hij gaat naar zijn auto, strijkt over het beschadigde spatbord en pakt de slinger uit de kofferbak.

‘De slinger wordt gebruikt om de motor te starten!’ legt de waard van Zum Raben uit aan Herbert Grossmann, die ook is komen kijken. ‘Je stopt hem in het gat aan de voorkant en dan moet je stevig draaien.’

Ze kijken nieuwsgierig toe terwijl oom Georg ermee worstelt. Het aanslingeren is niet eenvoudig. Oom Georg zweet en zijn gezicht wordt rood. Hij draait de slinger drie keer, vier keer, vijf keer. De motor blijft hardnekkig zwijgen. Georg stopt met draaien en probeert het opnieuw. Er gebeurt niets.

Frieda wil net weer de winkel in gaan als er plotseling iemand vanaf het kerkplein de dorpsstraat oversteekt en voor de auto blijft staan.

‘Wacht even!’ zegt hij. ‘Ik kan helpen.’

Ze kent de man maar weet niet meer waarvan. Hij draagt een oude jas en een versleten broek, en over zijn schouder hangt een plunjezak. Een landarbeider. Wat wil die hier nu in de herfst, nu er geen loonarbeiders nodig zijn?

De man laat zich de slinger geven, steekt hem in het gat en draait. Niet te snel, maar krachtig en gelijkmatig. De motor puft, stopt weer maar pruttelt dan in de maat. Het klinkt als veel kleine schokjes en de auto trilt erbij. Het verbogen spatbord rammelt omdat het niet meer goed vastzit.

‘Goede motor,’ zegt de man tevreden en hij geeft de slinger terug aan oom Georg.

Frieda verstaat niet waar ze het verder over hebben omdat de motor zo hard ronkt. Maar plotseling herinnert ze zich dat de man Oskar Michalski heet en dat hij tijdens de oorlog op de Schützhoeve in loondienst heeft gewerkt. Dat was in de tijd dat Otto in Engeland in krijgsgevangenschap zat en de vrouwen de boerderij alleen moesten leiden. Toen Otto terugkwam, ging Oskar Michalski ervandoor. Midden in de graanoogst bond hij zijn plunjezak dicht, wat niet fatsoenlijk van hem was, want Otto had een gebroken arm waardoor het maaien met de zeis hem zwaar viel. Maar er waren ook geruchten in het dorp. Over Helga Schütz en Oskar Michalski.